

ความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของสมุนไพรที่ใช้ภายนอก
ในบ้านโนนค้าย หมู่ที่ 6 ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

Biodiversity and the Use of Folk Herbs Used Externally in Ban Phon Khai,

No. 6 Naor Sub-district, Mueang Loei District, Loei Province

จิตติภัทร เฌียงเหนือ¹ พรรณนิภา คำมานิตย์² วชิรา ราคาแพง³ อิศรารัตน์ มาชนันท์⁴

E-mail: sb6340148110@lru.ac.th, sb6340148116@lru.ac.th, sb6340148120@lru.ac.th

บทคัดย่อ

ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของ พืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอก ในบ้านโนนค้าย หมู่ที่ 6 ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ตั้งอยู่พิกัด 17.49181 ตะวันออก และ 101.7345 เหนือ มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 249 เมตร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านที่ใช้ภายนอก เริ่มศึกษาตั้งแต่ต้นเดือนมิถุนายน 2565 ถึง เดือนกันยายน 2565 ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษา โดยการลงพื้นที่สำรวจพืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอกตามแผนที่ของหมู่บ้าน และได้ทำการสุ่มลงพื้นที่สำรวจในบ้านโนนค้าย และใช้แบบสัมภาษณ์กับชาวบ้านจำนวน 48 หลังคาเรือน ซึ่งในแต่ละหลังคาเรือนก็ยังมีปลูกพืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอก และได้นำพืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอกมาใช้ประโยชน์ในด้านยารักษาโรค ด้านอาหาร และด้านวัฒนธรรมในท้องถิ่นและความเชื่อ ฯลฯ จากการสำรวจพบพืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอกทั้งหมด 23 วงศ์ 30 ชนิด พืชสมุนไพรที่พบมากที่สุดจะอยู่ในวงศ์ EUPHORBIACEAE พบทั้งหมด 5 ชนิด ได้แก่ สับปะรด สับปะรด เปลาใหญ่ หนุมานนั่งแท่น และน้ำมันราชสีห์ ตามลำดับ และกระจายอยู่ในวงศ์อื่นๆ วงศ์ละ 1 ชนิด มีการใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านในหลายด้านทั้งพืชที่ชาวบ้านใช้เป็นพืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอก จำนวน 30 ชนิด พืชที่ใช้เป็นทั้งอาหาร จำนวน 9 ชนิด พืชที่ใช้เป็นวัฒนธรรมในท้องถิ่นและความเชื่อ ฯลฯ จำนวน 9 ชนิด และมีการใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค จำแนกออกเป็น 5 กลุ่ม คือ รักษาโรคผิวหนัง และบาดแผล 5 ชนิด รักษาอาการปวดจากแมลงกัดต่อย 9 ชนิด รักษาอาการบวม 10 ชนิด ห้ามเลือด 5 ชนิด และใช้รักษาโรคอื่นๆ อีก 1 ชนิด

คำสำคัญ: พืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอก การสำรวจพืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอก การใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของสมุนไพรที่ใช้ภายนอก พฤกษศาสตร์พื้นบ้าน

Abstract

Biodiversity and its use according to folk botany of externally used medicinal plants In Ban Phon Khai, No.6 Nao Sub-District, Mueang Loei District, Loei Province Located 17.49181 east and 101.7345 north, 249 metres high. The objective is to study the uses of externally used folk botany. From the beginning of June 2022 to September 2022. the researchers conducted the study by conducting a survey of medicinal plants used outside according to the village map, randomly conducted a survey site in Ban Phon Khai and used interviews with the 48 villagers. In each house there are also plants that are used externally, and the medicinal plants used outside are used for medicinal purposes, food, and local culture and beliefs, etc. According to the survey, a total of 23 families of 30 externally. used medicinal plants were found the most common medicinal plants belong to the family EUPHORBIACEAE namely Bellyache bush, Physic nut, Croton oblongifolius, Gout plant, and Garden spurge respectively. and distributed in 1 other family. It is used according to folk botany in many ways, including plants that are used by locals as medicinal plants that are used externally. 30 types Plants used as whole foods 9 types 9 species of plants used as local cultures and beliefs, etc. It is classified into 5 groups: 5 types of skin and wound diseases, 9 types of pain treatment from insect bites, 10 types of swelling treatment, 5 types of hemostatic treatment, and 1 type of other diseases.

Keywords: externally used medicinal plants, survey of externally used medicinal plants, folk botanical uses of externally used herbs, folk botany

¹⁻³ นักศึกษาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตร์ทั่วไป คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

⁴ อาจารย์ประจำสาขาวิชาวิทยาศาสตร์ทั่วไป คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

ความเป็นมาของปัญหา

ประเทศไทยมีทรัพยากรธรรมชาติที่รวบรวมความอุดมสมบูรณ์ทั้งพืช สัตว์ และแร่ธาตุที่หลากหลายนานาพันธุ์ ภายใต้ระบบนิเวศที่แตกต่างกัน สมุนไพรเป็นพืชที่คนไทยรู้จักนำมาใช้ประโยชน์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สมุนไพรจะนำมาใช้เป็นอาหารและยารักษาโรค ซึ่งพืชบางชนิดมีประโยชน์หลายด้านที่เป็นมากกว่าอาหารและยา ส่วนของความรู้เชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อของชุมชนและสังคมไทยมาอย่างยาวนาน ซึ่งความรู้ที่ได้เกี่ยวกับการใช้สมุนไพรนั้น เกิดจากความรู้เชิงวัฒนธรรม การทดลองปฏิบัติ และการถ่ายทอดโดยชุมชน เป็นเวลาต่อเนื่องมาอย่างยาวนาน เป็นการเรียนรู้จากความจริงของการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ที่เรียกว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน

จังหวัดเลย ส่วนใหญ่มีสภาพพื้นที่เป็นภูเขาสูงและล้อมรอบไปด้วยภูเขา ป่าไม้ที่ขึ้นสลับซับซ้อน ส่งผลให้อุณหภูมิมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาในฤดูฝน จะมีฝนตกชุกพอประมาณ ซึ่งทำให้มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติอยู่เป็นจำนวนมาก และวิถีชีวิตของผู้อยู่ในบ้านโนนค้าย หมู่ที่ 6 ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย มีอาชีพทำเกษตรกรรมเป็นหลัก อีกทั้งผู้อยู่ในหมู่บ้านยังนิยมปลูกพืชผักสมุนไพรไว้ในครัวเรือน และยังมีการนำพืชผักสมุนไพรในครัวเรือนมาใช้ประโยชน์ในการรักษาอาการเจ็บป่วย บำรุงร่างกาย ตลอดจนนำมาเป็นส่วนประกอบในด้านอาหาร ยา และผลิตภัณฑ์ที่ได้จากสมุนไพรในท้องถิ่น ซึ่งจะมีการถ่ายทอดความรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้านในการใช้สมุนไพรรักษาโรคต่างๆ จากรุ่นสู่รุ่น เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ อย่างเช่น นำพืชสมุนไพรมาใช้บรรเทาอาการภายนอก ได้แก่ ว่านหางจระเข้ น้ำมาทาแผลน้ำร้อนลวก ขมิ้นชันนำมาทาผื่นคัน ใบสบาบเสื่อนำมาใช้ห้ามเลือด สบู่ดำ และเปลือกใหญ่นำมาใช้ทาแผลร้อนในปาก หนุมานนึ่งแทน นำมาทาแผลที่เกิดจากอุบัติเหตุได้ เพื่อที่จะทำให้แผลหายเร็วขึ้น เป็นต้น แต่ในปัจจุบันเยาวชนในท้องถิ่นนิยมใช้ยาแผนปัจจุบันที่มันสะดวกต่อการรักษาและหาซื้อได้ง่าย ซึ่งการใช้สมุนไพรในท้องถิ่นเริ่มลดน้อยลง โดยเฉพาะเยาวชนรุ่นหลังที่ไม่นิยมใช้ยาแผนโบราณมาบรรเทาอาการภายนอก แต่ยังคงมีชาวบ้านและผู้สูงอายุที่นิยมใช้สมุนไพรในท้องถิ่นรักษาโรค หรือบรรเทาอาการภายนอกเบื้องต้น

ดังนั้นคณะผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาชนิดและการใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของพืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอก และได้ทำการลงพื้นที่สำรวจในบ้านโนนค้าย หมู่ที่ 6 ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย และคณะผู้วิจัยจึงคิดที่จะศึกษาชนิดของพืชสมุนไพรในท้องถิ่นที่ใช้ภายนอก และอยากจะทราบข้อมูลเบื้องต้นของสมุนไพรในท้องถิ่นที่ใช้ภายนอก ได้แก่ ชื่อของสมุนไพร วิธีการใช้สมุนไพร บรรเทาอาการภายนอก การใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพรในด้านต่างๆ และอยากอนุรักษ์พืชสมุนไพรในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งได้มีการถ่ายทอดความรู้มาจากรุ่นสู่รุ่นในการใช้สมุนไพรรักษาโรคต่างๆ และเพื่อใช้เป็นแหล่งข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาชนิดของพืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอก ในบ้านโนนค้าย หมู่ที่ 6 ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย
2. เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของพืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอก

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประเภทของการวิจัย

เป็นวิจัยสำรวจ

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

จำนวนประชากรทั้งหมด 238 ครัวเรือน และสัมภาษณ์ 48 ครัวเรือน

2.1 คิดเป็น 20%

2.1.1 ผู้ที่มีอายุ 40 ปีขึ้นไป

2.1.2 ผู้ที่มีบ้านติดขอบถนนเส้นทางหลัก

2.2 สมุนไพรที่ใช้ภายนอก

2.2.1 ชนิดของสมุนไพรที่ใช้ภายนอก

2.2.2 การใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของพืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอก

3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

3.1 แบบสัมภาษณ์ ในการวิจัยครั้งนี้ใช้แบบสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน และชาวบ้านในท้องถิ่นที่มีอายุ 40 ปี ขึ้นไป เพื่อสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของพืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอก

3.2 แบบบันทึก ใช้สำหรับจดบันทึกเพื่อรวบรวมข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสัณฐานวิทยาของพืช ได้แก่ ลักษณะวิสัย ลำต้น ใบ ดอก ผล และเมล็ด เก็บตัวอย่างพืชสด และเก็บตัวอย่างพืชอัดแห้ง เพื่อนำมาตรวจสอบลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของพืช และการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรที่ใช้ภายนอก

3.3 การถ่ายภาพ โดยใช้กล้องถ่ายภาพลักษณะสัณฐานวิทยาของพืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอก รวมไปถึงการใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของพืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอก

3.4 แผนผังหมู่บ้าน โพนค้าย หมู่ที่ 6 ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ใช้ในการสำรวจตามเส้นทางหมู่บ้านและบริเวณเส้นทางเดินของหมู่บ้าน

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 ศึกษาข้อมูลเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพ และการใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของพืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอก

4.2 ติดต่อที่ปรึกษาของการทำวิจัยเพื่อเสนอเค้าโครงการทำวิจัย

4.3 จัดทำหนังสือขออนุญาตลงพื้นที่จากอาจารย์ประจำวิชา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

4.4 ติดต่อปราชญ์ชาวบ้าน และผู้นำชุมชน เพื่อให้ความรู้ในเรื่องของสมุนไพรที่ใช้ภายนอก

4.5 สร้างแบบสัมภาษณ์ ซึ่งผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญอย่างน้อย 3 คนขึ้นไป

4.6 ศึกษาข้อมูลและเส้นทางการสำรวจของหมู่บ้าน โดยมีผู้นำชุมชน หรือปราชญ์ชาวบ้าน เป็นผู้นำทางสำรวจชนิดของพืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอก โดยเดินทางตามแผนที่ของบ้านโพนค้าย หมู่ที่ 6 ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

4.7 ลงพื้นที่สำรวจตามเส้นทางหมู่บ้าน และใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างในการเก็บข้อมูลจากปราชญ์ชาวบ้าน และชาวบ้าน โดยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบสะดวก จากจำนวนกลุ่มตัวอย่างของผู้ให้สัมภาษณ์ที่มีอายุ 40 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 20 จากจำนวนทั้งสิ้น 238 ครั้วเรือน ร้อยละ 100 ทำการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ 48 ครั้วเรือน (ร้อยละ 20)

4.8 จดบันทึกข้อมูลของชนิดลักษณะทางพฤกษศาสตร์และถ่ายภาพลักษณะสัณฐานวิทยาของพืช ได้แก่ ลักษณะวิสัย ลำต้น ใบ ดอก ผล และเมล็ด เก็บตัวอย่างพืชสด และเก็บตัวอย่างพืชอัดแห้ง เพื่อนำมาตรวจสอบลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของพืช และการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรที่ใช้ภายนอก

4.9 รวบรวมข้อมูลพืชสมุนไพรที่ได้จากแบบสัมภาษณ์ นำมาให้ปราชญ์ชาวบ้านตรวจสอบข้อมูล ได้แก่ ชื่อ ชนิด และการใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอก

4.10 ตรวจสอบลักษณะภายนอกของพืช ชื่อวิทยาศาสตร์ โดยการเปรียบเทียบกับหนังสืออนุกรมวิธานพืชต่างๆ เช่น สารานุกรมสมุนไพรไทย เพื่อนำมาตรวจสอบในการระบุชนิดของพืชสมุนไพร

4.11 บันทึกข้อมูล โดยใช้วิธีการจดบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสนทนาของปราชญ์ชาวบ้าน และบันทึกเสียงของผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยจะต้องทำการขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียงเมื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญไม่ขัดข้อง ผู้วิจัยจะได้บันทึกเสียงไว้ ทำให้สามารถเก็บรายละเอียดของข้อมูลได้มากขึ้น

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

5.1 วิเคราะห์ข้อมูลแบบสามเส้า คือ การตรวจสอบข้อมูล โดยการเปรียบเทียบมุมมองหลายๆ ด้าน เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล การนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาตรวจสอบความสมบูรณ์ การตรวจสอบข้อมูลใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ซึ่งมีวิธีการตรวจสอบดังนี้

5.1.1 การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้วยข้อมูล เป็นการตรวจสอบว่า ผู้วิจัยนั้นได้ข้อมูลมาอย่างไร ข้อมูลที่ได้มานั้นมีความถูกต้องหรือไม่ วิธีตรวจสอบ คือ การตรวจสอบข้อมูล แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคล ที่แตกต่างกัน

5.1.2 การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย เป็นการตรวจสอบว่า ผู้วิจัยแต่ละคนได้ข้อมูลอะไรมาบ้าง มีข้อมูลที่แตกต่างกันอย่างไร โดยมีการเปลี่ยนตัวผู้สังเกตไม่ใช่ผู้วิจัยคนเดียวเป็นผู้สังเกตโดยตลอด

5.1.3 การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี เป็นการตรวจสอบว่าผู้วิจัยใช้แนวคิดทฤษฎีต่างไปจากเดิม จะทำให้การตีความหมายของข้อมูลแตกต่างกันมากน้อยเพียงใด

5.1.4 การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล เป็นการใช่วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่แตกต่างกัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน

ผลการวิจัย

จากการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของพืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอก ในหมู่บ้านโนนค้าย หมู่ที่ 6 ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย โดยผู้วิจัย ผู้นำชุมชน และปราชญ์ชาวบ้านได้ทำการลงสำรวจภาคสนามตามเส้นทางเดินของหมู่บ้าน ซึ่งในแต่ละครัวเรือนก็ยังมีปลูกพืชสมุนไพร และได้้นำพืชสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ ในด้านยารักษาโรค และด้านอาหาร จากการสำรวจพบพืชสมุนไพรทั้งหมด 23 วงศ์ 30 ชนิด โดยวงศ์ที่พบมากที่สุด ได้แก่ วงศ์ EUPHORBIACEAE พบทั้งหมด 5 ชนิด ได้แก่ สับดูแดง สับดูดำ เปล้าใหญ่ หนุมานนั่งแท่น และน้ำนมราชสีห์ (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ลักษณะการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรที่ใช้ภายนอกแต่ละชนิดในด้านต่างๆ

ชื่อไทย	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	การใช้ประโยชน์				
			อาหาร	ที่อยู่อาศัย	เครื่องนุ่งห่ม	ยารักษาโรค	วัฒนธรรมความเชื่อ
หญ้างูขี้	<i>Sida acuta</i> Burm. F.	MALVACEAE	-	-	-	✓	-
ขมิ้นชัน	<i>Curcuma longa</i> L.	ZINGIBERACEAE	✓	-	-	✓	-
ว่านหางจระเข้	<i>Aloe vera</i> (L.) Burm.f.	ASPHODELACEAE	-	-	-	✓	✓
สับดูแดง	<i>Jatropha gossypifolia</i> L.	EUPHORBIACEAE	-	-	-	✓	-
สับดูดำ	<i>Jatropha curcas</i> L.	EUPHORBIACEAE	-	-	-	✓	-
เปล้าใหญ่	<i>Croton oblongifolius</i> Roxb.	EUPHORBIACEAE	-	-	-	✓	-
ใบสาบเสือ	<i>Chromolaena odorata</i> (L.)	ASTERACEAE	-	-	-	✓	-
หญ้างวงช้าง	<i>Heliotropium indicum</i> L.	BORAGINACEAE	-	-	-	✓	-
ชุมเห็ดเทศ	<i>Cassia alata</i> (L.) Roxb	FABACEAE	-	-	-	✓	-
พลับพลึง	<i>Crinum asiaticum</i> L.	AMARYLLIDACEAE	-	-	-	✓	✓
หนุมานนั่งแท่น	<i>Jatropha podagrica</i> Hook.	EUPHORBIACEAE	-	-	-	✓	✓
ไพล	<i>Zingiber cassumunar</i> Roxb.	ZINGIBERACEAE	-	-	-	✓	✓
ตะขาบหิน	<i>Muehlenbeckia platyclada</i> (F.Muell.) Meisn.	POLYGONACEAE	-	-	-	✓	-
เขยตาย	<i>Glycosmis pentaphylla</i> (Retz.) DC.	RUTACEAE	-	-	-	✓	✓
ทุเลื่อ	<i>Coleus amboinicus</i> Lour.	LAMIACEAE	✓	-	-	✓	-
หนาด	<i>Blumea balsamifera</i> (L.) DC.	ASTERACEAE	-	-	-	✓	✓
คุณนายตื่นสาย	<i>Portulaca oleracea</i> L.	PORTULACACEAE	✓	-	-	✓	-
โสมไทย	<i>Talinum paniculatum</i> Gaertn.	PORTULACACEAE	✓	-	-	✓	-
ทองพันชั่ง	<i>Rhinacanthus nasutus</i> (L.) Kurz.	ACANTHACEAE	-	-	-	✓	✓
ผักเสี้ยน	<i>Cleome gynandra</i> L.	CLEOMACEAE	✓	-	-	✓	-
ผักแยง	<i>Limnophila geoffrayi</i> Bonati.	PLANTAGINACEAE	✓	-	-	✓	✓
หญ้างาพังงาเขียว	<i>Stachytarpheta jamaicensis</i> (L.) Vahl	VERBENACEAE	-	-	-	✓	-
ห้อยสามย่าน	<i>Kalanchoe laciniata</i> (L.) DC.	CRASSULACEAE	-	-	-	✓	✓
ใบบัวบก	<i>Chromolaena odorata</i> (L.) R.M.King & H.Rob.	ASTERACEAE	✓	-	-	✓	-
เสลดพังพอนตัวเมีย	<i>Clinacanthus nutans</i> (Burm.f.) Lindau	ACANTHACEAE	-	-	-	✓	✓
อัญชัน	<i>Clitoria ternatea</i> L.	FABACEAE	✓	-	-	✓	✓
บันไดเศรษฐี	<i>Muehlenbeckia platyclada</i> Meisn.	POLYGONACEAE	-	-	-	✓	✓
ควาทอง	<i>Houttuynia cordata</i> Thunb.	SAURURACEAE	✓	-	-	✓	-
น้ำนมราชสีห์	<i>Euphorbia hirta</i> L.	EUPHORBIACEAE	-	-	-	✓	-
ก้ามปูหลุด	<i>Tradescantia zebrina</i> Hort. ex Bosse	COMMELINACEAE	-	-	-	✓	✓

ภาพที่ 1 การใช้ประโยชน์ 5 ด้าน

การใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพรใช้ภายนอก แบ่งออก 2 ลักษณะ ได้แก่ ด้านยารักษาโรค จำนวน 30 ชนิดคิดเป็น 62% ด้านอาหาร จำนวน 11 ชนิด คิดเป็น 19% และมีการใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม คือ 1) รักษาโรคผิวหนัง และบาดแผล 5 ชนิด 2) รักษาอาการปวด จากแมลงกัดต่อย 9 ชนิด 3) รักษาอาการบวม 10 ชนิด 4) ห้ามเลือด 5 ชนิด 5) อื่นๆ 1 ชนิด การใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน จากสมุนไพรนั้น จะมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น วิธีการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ปัจจุบันการนำพืชสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ได้มีจำนวนลดลง เป็นอย่างมาก จนเกือบที่จะสูญหายไป ดังนั้นจึงมีการส่งเสริมอนุรักษ์ การใช้พืชสมุนไพรอย่างยั่งยืน

ภาพที่ 2 การใช้สมุนไพรในการรักษา 5 ด้าน

อภิปรายผล

จากการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของพืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอก ในหมู่บ้านโพนคำย หมู่ที่ 6 ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ตั้งแต่ต้นเดือนมิถุนายน 2565 ถึงเดือนกันยายน 2565 โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสุ่มกลุ่มตัวอย่างตามความสะดวก และบันทึกภาพลักษณะของพืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอก แล้วนำมาจำแนกระบุชนิด บรรยายลักษณะทางพฤกษศาสตร์และศึกษาการใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอก จากการสำรวจพบพืชสมุนไพรในท้องถิ่นทั้งหมด 23 วงศ์ 30 ชนิด โดยวงศ์ที่พบมากที่สุด ได้แก่ วงศ์ EUPHORBIACEAE พบทั้งหมด 5 ชนิด ได้แก่ สบู่แดง สบู่ดำ เบ้าใหญ่ หนุมานนั่งแท่น น้านมราชสีห์ จากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน และปราชญ์ชาวบ้าน คือ นายบุญเทียน เทพวงษ์ พบว่าส่วนใหญ่ นำพืชไปใช้เป็นยาสมุนไพรและรับประทานอาหาร เช่น อัญชัน ดอกนํ้าคั้นใช้สีจากการต้ม และคั้นน้ำของดอกเพื่อมาผสมกับแป้งต่างๆ ทำเป็นขนมขึ้น ทับทิมกรอบ บัวลอย ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอิศรรัตน์ มาขันพันธ์ (2560) ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรในท้องถิ่นหมู่บ้านศรีเจริญ ตำบลเลยวังไสย์ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย โดยการสำรวจ และเก็บตัวอย่างพืชสมุนไพรท้องถิ่น ดำเนินการศึกษา โดยการลงสำรวจตามเส้นทางเดินของหมู่บ้าน และจัดจำแนกหมวดหมู่ของพืชสมุนไพรท้องถิ่นที่มีการนำมาใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน เพื่อระบุชนิดรวมทั้งสัมภาษณ์เชิงลึกจากปราชญ์ชาวบ้าน และใช้แบบสัมภาษณ์กับชาวบ้าน เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการนำ

พืชที่ใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของพืชสมุนไพรท้องถิ่น ผลการศึกษาพบว่า มีจำนวนทั้งสิ้น 28 วงศ์ 49 สกุล 52 ชนิด ซึ่งมีการนำมาใช้เป็นพืชสมุนไพร จำนวน 30 ชนิด และมีพืชใช้เป็นทั้งอาหาร และสมุนไพรพืชผัก จำนวน 22 ชนิด

ส่วนประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน แบ่งออกตามลักษณะการใช้ประโยชน์ของพืชในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน จากการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน และใช้แบบสัมภาษณ์กับชาวบ้านจำนวน 48 ครุฑเรือน ในบ้านโพนค้าย หมู่ที่ 6 ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ชาวบ้านได้นำเอาพืชสมุนไพรไปปลูกตามบริเวณบ้าน จึงมีพืชสมุนไพรบางชนิดที่ชาวบ้านนำไปประกอบอาหารด้วยการวิจัยในครั้งนี้พบว่า ชาวบ้านมีการนำสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านอยู่ 2 ด้าน คือ พืชที่ใช้เป็นยารักษาโรค 30 ชนิด เช่น กล้วยขัด ขมิ้นชัน ว่านหางจระเข้ สับปะรด สับปะรดดำ เปล้าใหญ่ ใบสาบเสือ กล้วยงวงช้าง โพล หูเสือ เขยตาย เป็นต้น ส่วนอีกด้านคือ พืชที่ใช้เป็นอาหาร จำนวน 11 ชนิด คือ ขมิ้นชัน ว่านหางจระเข้ โพล เขยตาย โสมไทย คุณนายตื่นสาย ใบบัวบก คาวทอง ผักแขยง ผักเสี้ยน อัญชัน เป็นต้น

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของพืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอกในหมู่บ้านโพนค้าย หมู่ที่ 6 ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย โดยผู้วิจัย ผู้นำชุมชน และปราชญ์ชาวบ้านได้ทำการลงสำรวจภาคสนามตามเส้นทางเดินของหมู่บ้าน ซึ่งในแต่ละครัวเรือนมีการปลูกพืชสมุนไพร และได้้นำพืชสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ ในด้านยารักษาโรค และด้านอาหาร จากการสำรวจพบพืชสมุนไพรทั้งหมด 23 วงศ์ 30 ชนิด โดยวงศ์ที่พบมากที่สุด ได้แก่ วงศ์ EUPHORBACEAE พบทั้งหมด 5 ชนิด ได้แก่ สับปะรด สับปะรดดำ เปล้าใหญ่ หนุมานนั่งแท่น และน้ำมันราชสีห์ ตามลำดับ

การใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพรใช้ภายนอก แบ่งออก 2 ลักษณะ ได้แก่ ด้านยารักษาโรค จำนวน 30 ชนิด ด้านอาหาร จำนวน 11 ชนิด และมีการใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม คือ 1) รักษาโรคผิวหนัง และบาดแผล 5 ชนิด 2) รักษาอาการปวด จากแมลงกัดต่อย 9 ชนิด 3) รักษาอาการบวม 10 ชนิด 4) ห้ามเลือด 5 ชนิด และ 5) อื่นๆ 1 ชนิด การใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านจากสมุนไพรนั้น จะมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น วิธีการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ปัจจุบันการนำพืชสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ได้มีจำนวนลดลง เป็นอย่างมากจนเกือบที่จะสูญหายไป ดังนั้นจึงมีการส่งเสริมอนุรักษ์การใช้พืชสมุนไพรอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ด้านเวลา ด้วยเวลาที่จำกัด ผู้วิจัยจึงเก็บข้อมูลพืชไม่ครบสมบูรณ์ของลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ดังนั้นเพื่อให้ได้ข้อมูลครบ ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะให้ต่อยอดในการสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพ และการใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของสมุนไพรที่ใช้ภายนอก ในบ้านโพนค้ายจากเดิม คือ เดือนมิถุนายน 2565- เดือนกันยายน 2565 เพิ่มระยะเวลาในการสำรวจเพื่อที่จะได้ข้อมูลลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของพืชสมุนไพรในเดือนตุลาคม 2565 – เดือนพฤษภาคม 2566
2. ด้านการสัมภาษณ์ จากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน และผู้นำชุมชน พบว่าเด็กและเยาวชนคนรุ่นใหม่มีการนำพืชสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ค่อนข้างน้อย ดังนั้น ควรมีการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการนำพืชสมุนไพรไปใช้ประโยชน์ให้กับชุมชน เพื่อเป็นการอนุรักษ์ และสืบทอดต่อไป
3. ด้านทุนสนับสนุน ควรมีการสนับสนุนการวิจัยเพื่อพัฒนาพืชสมุนไพรในท้องถิ่นไปสู่การใช้ประโยชน์ในด้านอื่น ๆ เช่น มีการทำผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับพืชสมุนไพร เพื่อให้ชุมชนเห็นคุณค่าของทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น และส่งเสริมให้คนในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น
4. ด้านการให้ความรู้ จัดการประชุมที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน มีการเรียนเชิญคนในหมู่บ้านมาแลกเปลี่ยนข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการใช้พืชสมุนไพรที่ใช้ภายนอกของแต่ละครัวเรือนที่แตกต่างกันหรือเหมือนกัน เพื่อที่จะได้เป็นประโยชน์ต่อผู้เข้าร่วมการประชุม และร่วมฟังอภิปรายผลการลงพื้นที่สำรวจการวิจัย
5. ด้านการเผยแพร่ข้อมูล เราจะนำหนังสือวิจัย เรื่อง ความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์ตามพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของสมุนไพรที่ใช้ภายนอก ในบ้านโพนค้าย หมู่ที่ 6 ตำบลนาอ้อ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย และตัวอย่างการอัดแห้ง เพื่อแสดงหลักฐานวิทยาของใบไปมอบให้ห้องสมุดของหมู่บ้านและวัดประจำหมู่บ้าน

เอกสารอ้างอิง

อิศรารัตน์ มาชนพันธ์. (2560). การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพของพืชสมุนไพรท้องถิ่นในหมู่บ้านศรีเจริญ ตำบลเลยวังไสย์ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย (รายงานผลการวิจัย). เลย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.